

Elçin QALİBOĞLU

AMEA Folklor İnstitutunun aparıcı elmi işçisi

Filologiya üzrə fəlsəfə doktoru, dosent

e-mail: elcin.galiboglu@gmail.com

<https://doi.org/10.59849/2309-7922.2025.1.75>

AZƏRBAYCANIN AŞIQ SƏNƏTİ ULUSAL DƏYƏRİMİZ KİMİ

Xülasə

Azərbaycanın zəngin mənəvi tarixinin kökləri bu torpaqların qədimdən bəri yiyəsi olduğumuzu sübut edir. Əcdadın dünyaya, həyata, təbiətə, insana münasibətinin özülündə duran bənzərsiz yaradıcılıq çeşidləri ruhunun tükənməzliyinin – dünyaya, həyata, insana, təbiətə inamının, heyranlığının, hiddətinin ifadəsi idi. Bu prosesdə əcdadın ardıcıl döyüşkənliyi yaranırdı. Bu döyüşkənlikdə gerçəkliyi ötən idrak var idi. Yurd yaradan, qədim dünyanın amansız qaydalarından ötə olub, varlığını – insanlığını hər şeydən uca tutan əcdad dilində, folklorunda, mədəniyyətində, incəsənətin bir çox sahələrində, ayrıca olaraq musiqidə varlığını təsdiq edirdi.

Bu təsdiqetmə ötəri deyil, qalıcı olub. Bu qalıcılığı sübut edən ulusal dəyərlərimizdən biri də bənzərsiz aşıq sənətidir. Zəngin həyatı müşahidəçilik, gerçəkliyi ötən musiqi duyumu və ifaçılıq örnəyi, əlvan ifaçılıq çeşidləri, bitməyən özünüifadə məqamları aşıq sənətinin Türk ruhundan yarandığını təsdiqləyirdi. Ana sazımızın səsinə əcdadın qırımı, yenilməzliyi, təbiətin dağıyla, göyüylə, torpağıyla, bulağıyla, yoluyla, ağacı-meşəsiylə və s. yarışması, onları öyməsi, özündən – ruhundan bilməsi var idi. Bu gedişdə yetkin, o çağadək olmayan ifalar ardarda yaranırdı, qətiyyənlə bir-birini təkrarlamırdı.

Bu ifalarda insan xarakterinin zamanı aşan dözümlünün, dəyanətli kədərinin, habelə yerə-göyə sığmayan fərəhinin ifadəsi var. İnsanın halını bu dərəcədə universal ifadə etmək gələni yaradan aşıq sənəti aşığın timsalında ulus (xalq) ruhunun yaradıcısı və qoruyucusudur.

Aşıq bu sənətin bilicisidir. Aşıqsız saz, sazsız aşıq yoxdur.

Aşıq sənəti ümumən ulusallığın birləşdirici, mahiyyətinin ifadəedici, tükənməyən güc qaynaqlarındandır. Aşıq sənəti bütün tərəfləri ilə ulusun ruh birliyinin ifadəçisidir.

Azərbaycan aşıq sənəti ulusal qədimliyə xas olduğu dərəcədə sabahlıdır, yəni gələcəkdir. Bunu yaradan, var edən ulusal ruhdur, ancaq bəllidir ki, bu ruhun konkret daşıyıcıları var.

Azərbaycan aşıq sənəti ulusal (xəlqi) dəyərdir. Ümumən dəyərlilik halı hər şeyə aid edilə bilməz. Ulusal dəyər ulusal mənəvi sərvətin ifadəsidir. Beləliklə, ümumiləşmiş şəkildə Sazlığımızı ulusal dəyər saya bilərik.

Sazlığımız dedikdə aşıq sənətinin tam, hərtərəfli ifadəsi, ifadəçiləri nəzərdə tutulur. Əlbəttə, ilk növbədə saz havalarının şəxsində onun dəyərliliyinin mahiyyəti bilinir. Dəyərlilik o deməkdir ki, ulusun xarakterik keyfiyyətləri ifadəsini tapmış

olsun. Aşıq sənətində bu mənada əcdad türkün qüdrətiylə zərifliyinin birliyini görmək olur. “Yanıq Kərəmi”də əcdadın bu cəhəti bütün aydınlığı ilə üzə çıxır.

Araşdırmada eləcə də “Misri”, “Qaraçı”, “Dilqəmi” və s. havaların da mahiyyəti fəlsəfi baxımdan açılır, dastançılıq ənənəsinin birləşdiriciliyi, dəyər qoruyuculuğu vurğulanır, aşıq sənətinin sinkterikliyi ifadə olunur, sabahımızda bu bənzərsiz ulusal dəyər sorağının yaşaması üçün yeni saz havalarının yaranmasının qaçılmazlığı vurğulanır.

Açar sözlər: Azərbaycan aşıq sənəti, Sazlığımız ulusal (milli) dəyər kimi, Azərbaycan dastanlarında ulusal dəyərlər, Aşıq sənətində od motivi, Azərbaycanın ulusal dəyərləri və aşıq sənəti

Elchin GALIBOGLU

AZERBAIJANI ASHIG ART AS A NATIONAL VALUE

Abstract

The roots of Azerbaijan’s rich spiritual history affirm our ancient connection to this land. The unique forms of creativity that lie at the foundation of our ancestors’ outlook on the world, life, nature, and humanity express the inexhaustible depth of their spirit — their belief in, admiration for, and even outrage at existence itself. It was through this worldview that the continuous warrior spirit of our forefathers was forged. This combative spirit was fueled by a profound understanding of reality.

Our ancestors, the creators of the homeland, transcended the ruthless norms of the ancient world and placed the essence of human existence above all. They affirmed their being in the Turkic language, folklore, culture, and across various fields of art, particularly in music.

This affirmation was not temporary, but enduring. One of the key pieces of evidence of this continuity is the unique art of ashig. The rich observation of life, deep musical perception, performative mastery, vibrant styles, and endless means of self-expression in ashig art confirm its roots in the Turkic spirit. In the sound of our "Ana Saz" (Mother Saz - musical instrument), one hears the suffering and invincibility of the ancestors, their reverence and rivalry with nature — with the mountains, sky, earth, springs, roads, trees, and forests. They praised them, saw them as part of themselves — as extensions of their own soul.

From this spirit emerged new and unprecedented performances, each distinct and never repetitive. These performances reflect the timeless endurance of human character, the noble sorrow of resilience, and boundless joy that could not be contained by earth or sky. Ashig art, which gave rise to such a tradition, stands as both the creator and the guardian of the national spirit — as embodied in the figure of the ashig. To possess this spirit is to attain immortality.

The ashig is the master of this art. There is no saz without an ashig, and no ashig without a saz.

Ashig art, in its entirety, is among the unifying and expressive sources of our national identity and inexhaustible strength. It represents the spiritual unity of the nation in all its dimensions.

As ancient as it is, Azerbaijani ashig art also holds a vision for the future. This vision is sustained by the national spirit, and while this spirit is abstract, it undoubtedly has concrete bearers.

Azerbaijani ashig art is a national (folk) value. Not everything can be called a value. A national value is the expression of national spiritual wealth. Thus, in a broader sense, our saz tradition can be considered a national value.

By saz tradition, we mean the full and multifaceted expression of ashig art and its practitioners. Of course, its essence is most clearly understood through saz melodies themselves. To be a “value” means to reflect the characteristic qualities of the nation. In ashig art, one can observe the unity of the strength and subtlety of our Turkic ancestors. This quality becomes especially apparent in the melody Yanig Karam.

The study also explores the philosophical essence of melodies such as Misri, Qarachi, and Dilgami, emphasizing the unifying and value-preserving role of epic traditions. The synthetic nature of ashig art is discussed, along with the necessity of creating new saz melodies to ensure the continuation of this unique national value in the future.

Keywords: *Azerbaijani Ashig Art, Saz as a National Value, National Values in Azerbaijani Epics, Fire Motif in Ashig Art, National Values of Azerbaijan and Ashig Tradition*

Эльчин ГАЛИБОГЛУ

ИСКУССТВО АШЫГОВ АЗЕРБАЙДЖАНА КАК НАЦИОНАЛЬНАЯ ЦЕННОСТЬ

Резюме

Корни богатой духовной истории Азербайджана доказывают, что эти земли с древности принадлежали нам. Уникальные формы творчества, лежащие в основе мировоззрения наших предков – их отношение к миру, жизни, природе и человеку – являются выражением неиссякаемой силы их духа, веры, восхищения и гнева. Из этого мировоззрения возникал стойкий и непрерывный боевой дух предков. В этой боевитости заключалось глубокое понимание реальности.

Наши предки, создатели Родины, преодолев суровые законы древнего мира, ставили своё существование – своё человеческое начало – выше всего. Они утверждали свою сущность в тюркском языке, фольклоре, культуре, в различных областях искусства, особенно – в музыке.

Это утверждение было не временным, а прочным и долговечным. Одним из национальных ценностей, подтверждающих эту устойчивость,

является уникальное искусство ашыгов. Богатое жизненное наблюдение, музыкальное чутьё, отражающее реальность, мастерство исполнения, многообразие стилей и бесконечные способы самовыражения доказывают, что ашыгское искусство берёт начало из тюркского духа.

Звук нашего саза отражает страдания и непобедимость наших предков, их связь с природой – с горами, небом, землей, родниками, дорогами, деревьями и лесами. Они восхваляли природу, ощущая ее как часть своей души.

Так возникали новые, не имеющие аналогов исполнения, ни одно из которых не повторяло другое. В этих исполнениях выражаются стойкость человеческого характера, преодолевающая время, благородная печаль, а также необъятная радость, не уместяющаяся ни на земле, ни на небе. Искусство ашыгов, создавшее такую традицию, является в лице ашыга как создателем, так и хранителем духа народа.

Ашыг – знаток этого искусства. Нет саза без ашыга, и нет ашыга без саза.

Искусство ашыгов в целом является одной из объединяющих и выразительных сил национального характера. Оно выражает духовное единство нации во всех своих аспектах.

Ашыгское искусство Азербайджана, обладая древней национальной природой, в то же время ориентировано на будущее. Его создает и питает национальный дух, и хотя этот дух абстрактен, у него есть конкретные носители.

Искусство ашыгов – это народная, национальная ценность Азербайджана. Не всё может быть названо ценностью. Национальная ценность – это выражение духовного богатства нации. Таким образом, в обобщённом виде можно считать нашу сазовую традицию национальной ценностью.

Под сазовой традицией подразумевается полное и всестороннее выражение ашыгского искусства и его носителей. Прежде всего, ценность раскрывается через сазовые мелодии. Ценность – это когда выражаются характерные черты нации. В этом смысле, в ашыгском искусстве можно увидеть единство могущества и утончённости тюркского предка. Эти качества ярко проявляются в мелодии «Яныг Кярами».

В исследовании также философски раскрывается сущность таких мелодий, как «Мисри», «Карачи», «Дилгáми» и других. Подчеркивается объединяющая и охраняющая ценности роль дастанной традиции, выражается синкретичность искусства ашыгов, и акцентируется необходимость создания новых сазовых мелодий для сохранения этого уникального национального наследия в будущем.

Ключевые слова: *искусство ашыгов Азербайджана, сазовая традиция как национальная ценность, национальные ценности в Азербайджанских*

дастанах, мотив огня в ашыгском искусстве, национальные ценности Азербайджана и ашыгское искусство.

Giriş. Aşıq sənəti təbiətlə sıx şəkildə bağlıdır. Əslində təbiət aşıq üçün ilhamlandığı, var olduğu bir ünvandır. Burada onun duyğuları doğulur, yenilənir, cilalanır. Aşıq təbiətsiz yaşaya bilmir, ümumiyyətlə, aşığın təbiətdən qıraqda var olması mümkün deyil. Bunun ən gözəl örnəyini “Koroğlu” dastanında Koroğlunun obrazında görürük. Koroğlunun nərəsinin qaynağı təbiətdəndir, təbiətdə olduğu üçün yenilməz güclüdür, safdır, təbiətin günəşinə oxşayır, şəfqətlidir, bu, özünü onun dəlilərinə, Nigarına yanaşmasında göstərir. Dərya atından doğulan Qıratına, Düratına göstərdiyi qayğı fitri insançılığından gəlir. Həlindir, mərhəmətlidir, uşaq kimi kövrəkdir, həm də qaya kimi sərtidir. Bulaq kimi durudur, təbi dayanmadan çağlayır, tükənmir, deməli, təbiətin yetirdiyidir, təbiətdə var olandır.

Araşdırma. Təbiətdən yaranan təbiətə oxşayır. Türk ruhunda əcdad təbiətdən olduğu, təbiətə oxşadığı dərəcədə həm də sanki təbiət onun yaradıcılığıdır. Hər ikisinin mahiyyəti birdir, özünüifadələri fərqlidir, ancaq burda da çoxlu oxşarlıqlar tapmaq olur. Fərqliliklər mahiyyətin əlvan, yaradıcı ifadələri kimidir, gedisəta, ömürlərə gözəlliklər gətirir.

Koroğlunun nəresi şimşəyi andırır, hiddətlidir, yağya aman vermir. Onun halının ifadəsi sazda bütünlüklə özünü göstərir. Sazın nəfəsi bizə doğmadır, çünki burada yenilməz halımızın ifadəsini görürük. Sazla doğmalaşan ruhu ilə doğmalaşır. Saza bənd olmaq özündəki insanlığa bənd olmaqdır – vurulmaqdır: Sazın ruhu təbiətin halını ifadə edir, həmişə təzə-tər, canlıdır.

Təbiətin ruhundan yaranan saz təbiəti öz nəfəsində yenidən yaradır, yaşadır. Aşığın halı təbiətin halıdır – doğma, ümidli, ruhlu, heç vaxt tükənməyən imkanlı...

Aşıq sənətinin sabahı ilə bağlı qayğılanmalar hər birimizin ulusal məsuliyyətimizi yaradır. Ümumiyyətlə, Azərbaycanın ulusal dəyərlərinin qorunması ilk növbədə dəyərlərə yiyəlik duyğusunun yaranması ilə bağlıdır. Dəyərin dəyərliyinin bilinməsi, onun ömürləşməsi imkanlarının yaradılması və artırılması əsas qaygımızdır.

Ulusal dəyər tamamilə ulusa (xalqa) xas bir dəyərdir. Azərbaycan-türk sazının dəyərliyi onun işıqçılığındadır. Burada işıqçılıq əcdadın ruhundan gələn Tanrıçılığın ifadəsidir. Tarix boyunca, bu gün də aşıq poeziyasında dindən gələn anlayışlar işlənsə də, aşıq havalarının canındakı ruh qədimlərdən gəlir, tamamilə özümüzə məxsusdur.

Bir neçə ünlü saz havasının fəlsəfi təhlili göstərir ki, hamısı insanın dünyaya, həyata, təbiətə vurğunluğunu ifadə edir. İnsan fitrətən anlayır ki, saz qədər onun duyğularının ruhsal tərcümanı – ifadəçisi yoxdur, bu anda o, sazladır, deməli, əhvalı da sazdır, dəyanətə, ümidə, mərhəmətə, ərdəmliyə, tükənməzliyə köklənib. Saz – fitri düşüncə əməlidir. İllərin müşahidələri, təbiətlə birilmə aşığın halında yetkincəsinə ifadə olunur...

“Yanıq Kərəmi”dəki mənəvi təmizlənmə insanın özüylə - iç dünyasıyla üz-üzə qalmasının ifadəsidir. Ardıcıl olaraq “yanma” – için hər cür qarışıqlıqdan – tərəddüddən, şübhəçilikdən, ruhsuzluqdan, ümitsizlikdən, qorxudan və s. qurtulmasıdır.

“Misri” – Əcdad türkün qətiyyəti, iradəsini, yenilməzliyini ifadə edir. İnamdan qaynaqlanan iradə idrakdan güc alır. Habelə havada türkün mənəviyyəti bütün çalarlarıyla ifadə olunur. “Misri”də yüksək insani duyum – zəriflik var. Türk sazda yaşadığını ifadə edir, nə artırır, nə də əksiltir. Onun qəhrəmanlığını yaradan, bənzərsizləşdirən özünəməxsusluğudur; təbiətdən gələn əsilliyidir. Türk döyüşkənliyində xarakterindən gələn mərdlik sözünü deyir: üz-üzə döyüşür, arxadan zərbə vurmaq onun xislətində yoxdur.

“Ruhani” əcdad – Tanrı ilişkilərinin yetkin, həm də əcdadın tanrılaşmaq qüdrətinin ifadəsidir. Tanrılıq keyfiyyəti qüdrətli olmağı tələb edir, əcdad özündə bu qüdrəti tapa bilir, tanrılaşdığı dərəcədə tanrılaşdırıla bilər. Özündə Tanrı gücü tapmaq təbiətlə bir ola bilməkdir. Yalnız içinin gözəllikləri ilə baş-başa qalan, mənəviyyətə əsaslanan tanrılaşa, tanrılaşdırıla bilər. Türkün saz möcüzəsi, yalnız bu ulusa xas yaradıcılıq olayı olduğunu göstərir ki, bunu qorumalı, artırmalı, sabaha yetirməliyik.

Əcdad aqibətində Tanrıya oxşamaq – Tanrıya yetmək, Tanrı olmaq qüdrəti, bənzərsizliyi ilə tən idi.

“Ruhani” havası bu insani-tanrılı halın möcüzəvi səsidir.

Tanrıya yetən, Tanrılaşan Əcdad ruhu qovuşmadan, Tanrılaşmadan sonra da halında artmaqdadır; bu, onun ardıcılığının ifadəsidir.

“Qaraçı” – Əcdadın mahiyyətinə, ucalığa çağırışıdır. Əcdadın Tanrılıq aqibəti var, ona yetir, yetməlidir, bu, aqibətidir; yetdiyi dərəcədə yangılı, biryolluq halını ifadə edir. Saz havasının məntiqi bunu deyir.

Əcdadın aşılıq halı var, saz onun ideal tərcümanıdır.

“Cəlili”də əcdadın Tanrılığının qırılmazlığı, sarsılmazlığı var; bu, özünü aqibətdə göstərir: döyüşkənlikdə, yurda-torpağa münasibətdə, insana sevgidə... Əcdad dərddən güc almağı, güclənməyi bacarır.

“Dilqəmi” həsrətdən, heyrətdən yaranan aqibətin qırılmazlığını ifadə edir. Təbiətlə birlik var, özüylə birlik var, çünki Əcdadın iç dünyasına bələdliyi var. Bu birlikdə insan ruhunun gözəlliyi bütün çalarları ilə açılır. İnsan kədərində ardıcıldır, yetkindir, sarsıntını ötə bilər, ümidləndirə bilər, var ola, var edə bilər.

Asif Ata yazır: “Sazlığımız – qüvvətlə zərifliyin birliyi, qılınc şaqqıltısı və ləlimək; həm cəngavərlik, həm sevgi; həm dəyanət, həm rıqqət”(1).

***

Sazın tədrisi ilə bağlı qayğılara gəlincə, bu gün aşiq sənəti, saz profilə uyğun olaraq ali və orta ixtisas musiqi məktəblərində tədris olunur, eləcə də bu sahənin bilginləri tərəfindən fərdi şəkildə öyrədilir. Əlbəttə, sənətin öyrədilməsi ilə bağlı müəyyən qayğılar prosesdə daha aydın görünür, bilinir. Ancaq əsas məsələ sazın ruhuna uyğun yaşamdır. Bu isə hər bir aşiq sənəti, saz öyrətməninə özünü tər-

biyə prinsipinə uyğun olaraq içdən yetkinləşmə istəyir. Aşıq sənətinin, sazın tədrisi mahiyyətcə Azərbaycan xalq (ulus) ruhunun öyrədilməsi, ömürləşdirilməsi deməkdir. Bu sahədə uğura isə öyrətmən (ustad- müəllim) ardıcıl olaraq örnəkliyi ilə yetə bilər.

Örnəklik halı – Azərbaycan sazının mahiyyətindəki ülvilik, türkün əzəli xislətindən gələn halallıq, döyüşkənlik, qutsallıq, doğasallıq (təbiətə sevgi) və s. keyfiyyətlərlə bağlıdır. Sazın nəfəsi – ruhu bu canlı yaşantılarımızın tarix boyunca bənzərsiz, ilahi musiqilər biçimində yaşadılmasındadır. Bu gedişdə ayrı-ayrı aşıq məktəblərinin – ifaçıların şəxsində havaların qismən fərqli ifası – çalınması və oxunması ulusun öz ruhundan yaratdığı sənətin zəngin improvizasiya imkanlarından xəbər verir. Aşıq sənətinin – sazın tədrisi - öyrədilməsi bizə ilk növbədə bu dərsi verir: Ulus (xalq) ruhu tükənməzdir, ardıcıl yaradıcıdır, mütləq nikbinlik qaynağıdır, sabahlıdır.

* * *

Azərbaycan dastanlarında ulusal dəyərlərin əsas ifadəçisi sazdır. Aşığın işiq (ruh) daşıyıcısı, ümid qaynağı olması onun insançı görəvidir, əslində aqibətidir. Bu baxımdan Aşıq sənətində od motivinin öyrənilməsi ulusal dəyər obrazının bilinməsi, ömürləşməsi baxımından qaçılmaz görünür. Ona görə ki, od – ulusal obraz olaraq ağılda, düşüncədə ardıcıl olaraq yaşayır: bu, tək-cə ictimai şüuru-muza ümumi təsirlə yadda qalmır, məişətimizdə də özünü göstərir, izlərini, təsirini yaradıcı həyatımızın hər bir sahəsində görə bilirik.

Od mövzusunda danışarkən istər-istəməz ən böyük, bənzərsiz, heç bir bayrama bənzəməyən, qədim, ulusallığı ifadə edən Novruz yada düşür. Novruz bayram kompleksi kimi bütövdür, geniş təsirə, ümumşərqi mahiyyətə malikdir. Ancaq bu gedişdə biz bayramın ulusal sınırlarını özümüz üçün tərəddüdsüz, şişirməsiz müəyyənləşdirə bilirik. Buradakı od obrazı yaradıcı bir simvol olaraq bayramın mahiyyətini tam ifadə edir. Kökü Tanrıçılıqdan gələn, Zərdüştlükdə daha yetkin biçimdə mənalandırılan od obrazı bütövlükdə Azərbaycan dəyərlərinin, o cümlədən aşıq sənətinin mayasında durur. Əgər aşıq sənəti bu yöndə araşdırılarsa, ulusal mahiyyətinin üzə çıxması, ömürləşməsi daha da əlçatan olacaq. Bu, aşıq sənətinə olan marağın artması, sazın imkanlarının genişlənməsi, bu yöndə daha ruhlı, daha yaradıcı aşıqların meydana çıxması demək olacaq.

Aşıq sənəti ilə zurna-balaban sənəti arasındakı ruh doğmalığının mayasında duran ulusallıqdır. Zaman-zaman bu gedişdə – ansambllıqda aşığın – sazın birləşdirici rolu olub, indi də var. Ancaq eyni zamanda həm aşığın, həm də zurna-balaban ustasının ayrılıqda fəaliyyət göstərməsinə də yetərli qədər rast gəlinib, indi də gəlinir.

Sazı dəyərli edən onun ulusallığı tam təsdiq etməsindədir. Habelə Sazın ulusallığı onun bəşərlik ölçüsünə uyğunluğundadır: İnsanlıq mahiyyətlidir, insan məənəviyyəti ilə bağlı bütün gözəl bəşəri duyğulara, özünüifadə yetkinliyinə çağırır.

Aşığın şəxsiyyəti ilə sazın ruhu birdir. Əsil aşıq bu birliyi yaradandır. Şübhəsiz, saz aşığa görə var, onu mənalandıran aşıqdır. Yüzlərdə yaranan saz havalarının ulusal ruha uyğunluğu əslində aşığın ardıcıl bu ruh üstə yaşamasının ifadəsi kimi anlaşılıb. Aşığın ulusal ruhdan yaranan sazın məntiqinə, tələbinə, ahənginə uyğun yaşaması adi qeyri-adilik sayılıb. Bu yaşamda insanın bütün xeyirli duyğuları təsdiqini tapıb, çağında, özündən sonrakı soyunun yaşaması üçün ümidlə dolu musiqi örnəkləri yaradılıb.

Aşıq sənətinin mayasında insanlıq ümidi tükənməzdir. Bu, elə bir mənəvi sərvətdir ki, ardıcıl yaşam (həyat) üçün stimuldur. İnsan coşğun musiqiyə qulaq asanda onun tələbinə uyğun yaşamı seçirsə, içdən arınır, yetkinləşir, ruhlanır. Saz havaları bizi gerçəklikdən üstün olmağa çağırır. Gerçəklikdən üstün olmaq – Sazın mahiyyətinə uyğunluqdur.

Aşığın saz kimi olması onun xarakterinin köklənməsi deməkdir. Deməli, aşıq çalib-çağırdığı sənətin ruhuna uyğun olmalıdır. Aşıq Ələsgər demişkən:

Aşıq olub, diyar-diyar gəzənin,
Əvvəl, başda pür kamalı gərəkdin.
Oturub-durmaqla ədəbin bilə,
Mərifət elmində dolu gərəkdin (2. 50).

Sənətdə tam mənasıyla üzə çıxan bu insani gözəlliklər ustad-şeyird münasibətlərinin yüzlərdən bəri yol gələn dəyişməz, güzəştəz qaydaları əsasında yaranıb. Aşığın oturuşu-duruşu, danışığı həmişə diqqət mərkəzində olub. Ustadlar bu səbəbdən öyrətdiklərinə həmişə güzəştəz olublar. Aşıq sənətinin mayasında məsuliyyət durur.

Şirvanın məşhur aşığı Aşıq Əhməd ustadı Kalvalı Əli Dədənin yanında dərs alması haqqında dediklərindən: “On dörd yaşımın tamamında atamı məcbur etdim ki, mən aşıq olmaq istəyirəm. Atam məni balabançı Əli Dədənin yanına gətirdi. Düz üç il ondan aşıqlıq sənətinin sirlərini öyrəndim. Ustadım Əli Dədə “Döymə Kərəmi»ni mənə döyə-döyə öyrətdi. Nə sazı o deyən kimi tuturdum, nə o deyən kimi çalırdım, nə də ayağımı o göstərən kimi hərəkət etdirirdim. Axır ki, ustadım sağ dabanıma innab tikanı batırdı, ondan sonra ayağımı onun kimi ata bildim.” (3, 75). Burada “döyə-döyə” ifadəsi şübhəsiz ki, şişirtmədir. Ustadın şeyirdinə güzəştəzliyi, dərsi “dönə-dönə”, yəni danlaya-danlaya öyrətməsi, istəyinə yetincə əl çəkməməsi Aşıq Əhmədin sənətdə yetkinliyini yaradıb.

Aşıq sənətinin mayasında insan gözəlliklərinin vəsfi var, bu ruh üstə yaşamağın qaçılmazlığı var. Aşıq sənətinin insanlıq sarıdan örnəyi olmasa, sazın sabahı da olmaz. Deməli, bu insani-ulusal-bəşəri sənətin yaşaması, dəyər siqlətinin ardıcıl təsdiqi üçün bundan sonra da örnək aşıqlarımız olmalıdır.

Yeni saz havalarının yaranması çağımızın mənəvi qayğılarındanıdır. Bu, çətin işdir, gerçəkdir ki, yadda qalan, ulusal ruhu oxşayan, ürəyəyatımlı havalar həmişə yaranmır.

Bu gün təkcə saz havalarının deyil, zurna-balaban havalarının, eləcə də xalq mahnılarının yaranmasında da ciddi qayğımızın olduğu danılmazdır. Ümumən bu

yöndə yeniliklərin olması bir günün, bir ilin işi deyil. Əsas məsələ yaradıcı insanların ardicıllığı, qırılmazlığıdır. Başlıcası, yüksək mənəviyyətə əsaslanan ömürlər olmasa, qədimdəki kimi aşığı, zurna-balaban, xalq mahnılarımız, havalarımız yaranmayacaq. Halımız nədirsə, ortaya qoyduğumuz mənəvi məhsulumuz da odur. İndiki ardıcıl informasiyalı, insanı özündən alan, kürəşəlləşdirən (qloballaşdırən) çağda bu kimi istəkdə qalmağ gözəl olduğu dərəcədə də məsuliyyətli, çətindir. Ancaq aydındır ki, asan yolla bu kimi mənəvi sərvətlərimizi qoruya, artırma bilməyəcəyik, əksinə, ardıcıl itirmək təhlükəsi ilə üzləşəcəyik.

***

Dəyər dəyər kimi yaşanılmayanda ömürləşmir. Aşığı sazın ruhuna uyğun yaşamayanda, yaşaya bilməyəndə sənətin itkisi başlayır. Ancaq bu dəyərin ömürləşməsi, sabaha çatdırılması aşığından asılı olduğu dərəcədə hər birimizdən asılıdır. O deməkdir ki, sazın ruhuna, tələbinə uyğun yaşamaqlıq ki, var olaq. Bəs sazın ruhuna uyğun yaşamaq necə olur? Ulusal yaşamaqla. Ulusal yaşamaq – ulusun dəyərlərini ölçü saymaqdır. Saz havalarının ölçüsü – Türk halallığıdır. Halallığın mayasında ləyaqət durur. Ləyaqətli olmaq əcdad ruhundan gəlir, insanı sədətə yetirir.

Saz havalarında insanın iç dünyasına bələdliyi özünü ruhun qətilyində, həqiqətə doğru qarşısalınmaz meyildə göstərir. Sazın mayasında əcdadın həqiqət təşnəliyi durur, coşğun halında ehtiraslı, ümidli həqiqət aşığılıyı var. Həqiqət – insanın mahiyyəti dərk eşqindən doğur. Qədim, ruhumuzu tam soraq verən yeni saz havalarının yaranması başqa yaradıcı sahələrə də ciddi təkan verəcək. İncəsənətin müxtəlif sahələrində (rəssamlıq, rəqs, heykəltəraşlıq, ümumən musiqi, xalçaçılıq və s.) bu kimi meyillərin yaranması və artması günümüzdə dünyanın tükənmişlik sindromundan çıxış yolu kimi də anlaşıla bilər.

Sazın imkanlarının artması aşığın mənəvi imkanlarının artmasıyla şərtlənir. Aşığı ruhumuzdan yaranan bu sənətin örnəkləri əsasında yeni yaradıcılıq imkanlarını artmaya qoymalıdır. Yəni əslində saz aşığı, aşığı da sazı yenidən yaratmalı, ardıcıl yaşatmalıdır. Burada yenidən yaratma dedikdə ulusal özü əsasında yenilənməkdən söhbət gedir. Yenilənmək insanlıq imkanlarının yaradıcı insanda varlığının təsdiqiylə təndir. Aşığı sənətinin bundan sonrakı mərhələsində universallıq tələbi yenə də aktuallaşmalıdır. Burada “tələb” sözü mənəvi umacaq anlamındadır; yəni aşığı sənətinin yerində saymaması, ardıcıl yüksəlişi üçün “aşığıam” deyənin hərtərəfli olması mənəvi şərt sayılmalıdır. Ancaq bu gün informasiya-kommunikasiya texnologiyalarının inkişafı, cəmiyyətdə müxtəlif, qarışıq zövqlərin artması səbəbindən öncəki onillərdəki kimi aşığı sənətinin toylarda xiridarları demək olar, yoxdur. Əsas qaygımız yeni soy (nəsil) içində geniş biçimdə saza sevgi yarada bilməməyimizdir. Artıq bu gün çaparaqlaşan, bir neçə saata başlayıb bitən toylarda dastanlara qulaq asmaq istəyənlərin sayı çox azdır, ya da yoxdur. İnformasiyaçılıq çağımızda sürətlə artır: insanlar gün içində çoxsaylı xəbərlər alır, operativ olaraq reaksiya verirlər. Bu və başqa amillər səbəbindən aşığın universallıq imkanları aşkarlanmır. Aşkarlanmırsa, deməli, aşığın öncəki onillərdəki kimi

mühiti yoxdur. Ancaq ruhdan düşməməli, sənətin imkanlarının genişlənməsi üçün çalışmalıyıq. Aşıq poeziyasında ərəb-fars mənşəli söz və ifadələrin işlənməsi qaçılmaz görünə, sayılsa da, mümkün qədər ulusal sözlərimizdən istifadə etmək olar. Habelə bu kimi poeziya örnəklərində dini ifadələrin işlədilməsi aşığın daşdığı sənətin mahiyyəti üstə tam yaşamaması ilə bağlıdır.

Sazın tanrısallıq keyfiyyətinin bilinməsi, görünməsi üçün onun mahiyyətinin özümləşdirilməsi gərəkdir. Sabahlı aşıq bu halla yaşayandır.

Sonuc. Sazın nəfəsi – insanın Tanrılıq qüdrətindən soraq verir. Ümumiyyətlə, Sazın səsi mahiyyətə Tanrının səsidir. Bu düşüncənin kökündə əzəli, əbədi ilahi duyumumuz var. Türk özünə, özümlüyünə uyğun olanı fitrətən duyub, ruhyla görüb, sevib. Bu görmə adi görmə deyildi, zamanı ötən görmə idi. Tanrıçılığın hələ bundan sonra daha aydın, daha duyumlu anlaşılması olacaq. Bu, çağımızda yenidən Tanrıçılığa qayıtmaq kimi yox, onun mahiyyətini anlamağa köklənmək kimi anlaşılmalıdır. Gerçəkdən onsuz da hər gün eşitdiyimiz, ruhumuzu coşdurən Sazı dinləyirik, onun halıyla yaşayırıq. Bəs necə olur ki, bu havaların məntiqinə uyğun yaşamağı özümüzədən tələb etmirik? Ona görə ki, tələbin mayası çətinlikdəndir. Deməli, aşıq sənəti – ciddi kökənli yaşam tərzidir, bunu bilmək, bununla nəfəs almaq, biryolluq köklənmək gərəkdir.

ƏDƏBİYYAT

1. Asif Ata. Novruzluğumuz. 18 mart 2025. “Türküstan” qəzeti, səh. 10.
2. Aşıq Ələsgər. Əsərləri. Bakı, “Şərq-Qərb”, 2004, 400 səh.
3. Soltanoğlu Qalib. Kalvalı Əli Dədə. Bakı, 2009. 84 səh.

Redaksiyaya daxilolma tarixi: İlk variant: 17.01.2025

Son variant: 04.02.2025